

Naturskyddsföreningen ENERGI

Källa. <https://www.naturskyddsforeningen.se/artiklar/hur-satts-elpriset-och-varfor-ar-det-hogt/>

Hur sätts elpriset och varför går det upp?

Sedan hösten 2021 har elpriserna varit ovanligt höga i Sverige – en chock för många. Men vad beror det på och hur sätts egentligen energipriserna? Och vad kan man som konsument göra för att sänka sin elräkning? Naturskyddsföreningen reder ut.

Publicerad 18 jan, 2022 • Uppdaterad 1 sep, 2022 • 14 min att läsa

Vi kan fortfarande bromsa klimatförändringarna! Bidra till arbetet för att skapa en tuffare klimatpolitik och för att visa vägen mot hållbar förnybar energi.

- Varför har elpriserna gått upp?
- Hur sätts elpriserna?
- Vad styr tillgången på el?
- Varför skiljer sig elpriserna mellan norra och södra Sverige?
- Har vi en elkris i Sverige?
- Varför körs oljekraftsverket i Karlshamn?
- Hänger de högre elpriserna ihop med klimatomställningen?
- Hur hänger kärnkraften ihop med elpriser?
- Vad kan vi göra i Sverige och EU för att undvika prischocker i framtiden?
- Vad kan jag göra som konsument för att undvika höga elräkningar?

Varför har elpriserna gått upp?

Från norr till söder – priserna på el har stigit rekordmycket i hela landet. Utvecklingen med ökande elpriser tog fart efter sommaren 2021 och har sedan dess gradvis accelererat.

Även i norr, där elen normalt sett brukar kosta mellan 5 och 60 öre per kWh (kilowattimme), har konsumenter stundtals mötts av elpriser uppemot 4 kronor per kWh.

I södra Sverige har priserna på elmarknadsbörser Nordpool stundtals nått upp till [nästan 8 kronor/kWh](#) under 2022. Dock har Sverige [haft mycket lägre elhandelspriser i snitt](#), jämfört med många andra europeiska länder.

De höga elpriserna beror på två huvudsakliga anledningar: En fri europeisk elmarknad och höga priser på fossila bränslen – en konsekvens av att Ryssland i allt större utsträckning strypt tillgången på naturgas.

Sverige i sig är inte beroende av gas – fossilgas utgör endast [cirka 3 procent](#) av landets totala elförsörjning. Men när flera länder i Europa drabbas av den minskade tillgången på gas pressas efterfrågan på svensk el upp, och således även priserna.

Ytterligare en faktor som påverkade priserna under senhösten/vintern 2021–2022 var ovanliga väderförhållanden.

Efter en mild höst 2021 och temperaturer över det normala i hela Sverige i oktober, slog vintern plötsligt till i slutet av november. Det fick isen att lägga sig samtidigt i flera av våra stora älvar. Det gjorde att den samlade produktionen från vattenkraft tillfälligt minskade samtidigt som efterfrågan var stor, något som ökade priserna även i norra Sverige.

I november och december var det dessutom ovanligt kallt runt om i Europa, samt mindre vind än vanligt.

1. Hög efterfrågan på fossila bränslen

Under coronapandemin minskade först efterfrågan på fossila bränslen och därmed även produktionen. När restriktionerna så småningom lättade under hösten 2021 och ekonomin startade upp, steg efterfrågan på energi snabbt och så även priserna.

Den främsta orsaken till att priserna ökade beror på höga priser på fossil gas, enligt den europeiska energitillsynsmyndigheten, [ACER](#).

Gaspriset beror, i sin tur, på att efterfrågan har varit hög samtidigt som Ryssland har begränsat exporten till Europa.

Ryssland begränsade exporten av fossilgas redan innan landet invaderade Ukraina. Därefter har kriget och efterföljande sanktioner mot Ryssland, som svarade med att strypa leveranserna av fossilgas till Europa ännu mer, ytterligare påverkat priserna på olja och gas kraftigt och därmed energipriserna i stort.

2. Ett sammankopplat europeiskt elsystem

I Sverige är vi traditionellt vana vid relativt låga elpriser. Det beror dels på att vi har ett lågt beroende av fossila bränslen, dels en hög andel kraftverk (vatten- och kärnkraft) vars investeringskostnader sedan länge är avbetalade.

Det är på flera sätt bra, eftersom det innebär att europeiska länder hjälper varandra att ha tillräckligt med el till rimliga priser.

Sveriges elnät är dock inget slutet system, utan är nära sammankopplat med våra grannländer och andra länder nere på kontinenten. El handlas med och flödar fritt över gränserna. Enligt EU:s regelverk får ett land nämligen inte strypa sin överföring, annat än i speciella undantagsfall. Det är på flera sätt bra, eftersom det innebär att europeiska länder hjälper varandra att ha tillräckligt med el till rimliga priser.

Vanligast är att Sverige, som generellt har ett överskott på el tack vare det senaste decenniets utbyggnad av vindkraft, exporterar el till våra grannländer. År 2019 exporterade Sverige till exempel över [35 terawattimmar \(TWh\) och importerade 9 TWh](#). Som jämförelse motsvarar 1 TWh el till 200 000 hushåll under ett år.

Ett nyare exempel kommer från augusti 2022, då det stod klart att Sverige [toppar listan](#) över Europas största elexportörer, trots rekordhöga elpriser.

I takt med att Sveriges överföringskapacitet till andra länder har utökats har vi blivit mindre sårbara för elbrist men också känsligare för tillfälligt höga energipriser i övriga Europa.

I dagens situation, där det är stor efterfrågan och höga priser på el i nästan hela Europa, kan man likna det vid att Sverige ”importerar” höga elpriser.

Om elproduktionen i andra länder görs med fossil gas eller kol och den blir dyr, finns en hög vilja att betala för svensk el. På så sätt kan höga priser på fossilgas i Europa leda till höga elpriser i Sverige, trots av vår inhemska elproduktion är fossilfri. Foto: Getty.

Hur sätts elpriserna?

Det är alltså flera olika faktorer som i växelverkan påverkar priset på elektricitet och annan energi. El säljs och handlas per kilowattimme, förkortat kWh. Marknaden är komplex och styrs av en mängd olika komponenter, aktörer och faktorer. Både priset och produktionen på el sätts per timma, och styrs av prognoser på tillgång och efterfrågan som görs ett dygn i för tid.

Sverige är uppdelat på fyra elhandelsområden. Priserna kan skilja sig mellan de olika områdena, men samma pris gäller för alla elhandlare inom ett specifikt område. Det slutgiltiga priset som konsumenten får beror däremot på vilket elavtal man har.

I de nordiska länderna och Baltikum köps och säljs el på börsen genom den gemensamma marknadsplatsen Nord Pool – precis som annan råvaruhandel.

Så när efterfrågan går upp eller när utbudet går ner, ökar alltså priset. De snabba prisskiftningarna är dock inget som konsumenter brukar märka av. Vanligast är nämligen att man köper el för ett fast pris eller betalar ett genomsnittligt pris per månad.

Vad styr tillgången på el?

Förenklat kan man förklara det så här: En del kraftverk, främst kol- och kärnkraftverk, är normalt sett igång dygnet runt och levererar ett konstant flöde av el. Andra kraftverk hålls vilande och sätts igång när efterfrågan ökar. Utöver dessa har vi även de kraftverk som producerar sol-, vind- och vattenkraft. Dessa energislag är billigast men är samtidigt beroende av yttre faktorer som nederbörd, vind och andra väderförhållanden.

När de billiga energislagen, som vindkraft och vattenkraft, inte räcker till – måste man i dagens system producera el med dyrare energislag som till exempel fossilgas eller olja, vilket i sin tur leder till ökade priser.

I Sverige har vi vanligtvis god elförsörjning, mycket tack vare tillgång till vattenkraften som går att reglera efter behov, vårt utökade vindkraftsnät och satsningar på energieffektivisering.

Om elproduktionen i andra länder görs med fossil gas eller kol och den blir dyr, finns en hög vilja att betala för svensk el.

På så sätt kan höga priser på fossilgas i Europa leda till höga elpriser i Sverige, trots av vår inhemska elproduktion är fossilfri.

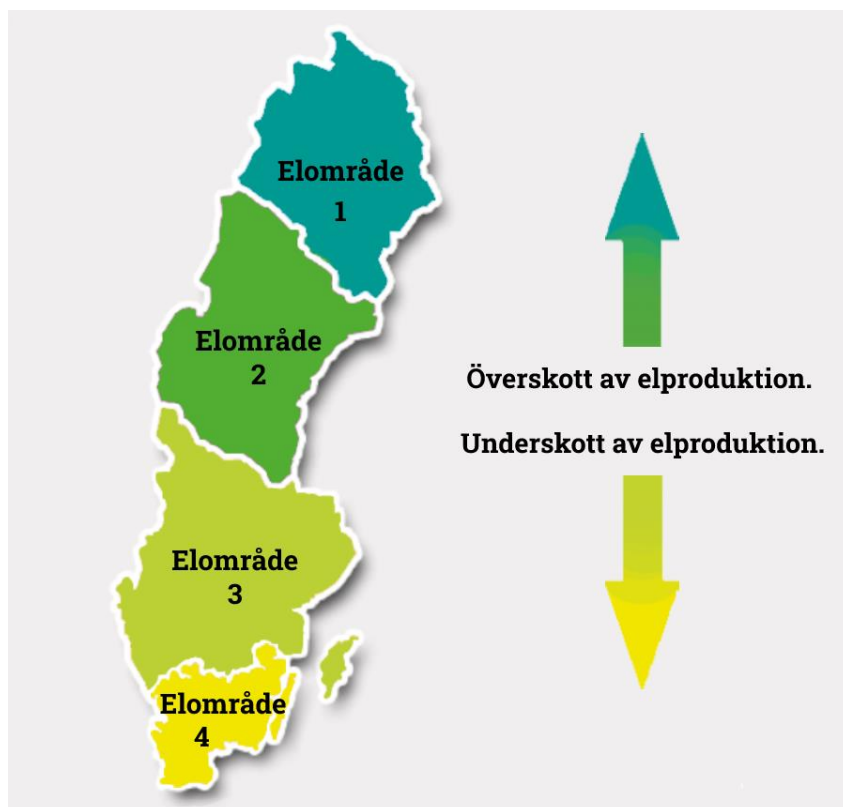
Varför skiljer sig elpriserna mellan norra och södra Sverige?

2011 blev Sverige uppdelat i fyra elområden. Detta skedde som en konsekvens av att Danmark anmälde Sverige till EU-kommissionen för brott mot konkurrenslagen.

Innan reglerades nämligen elunderskott i Sverige ibland genom att Svenska Kraftnät stoppade export till Danmark och på så vis prioriterade svenska områden.

SE1 täcker norra Sverige och slutar ungefär efter Skellefteå. SE2 börjar ovanför Umeå och slutar strax ovanför Gävle där SE3 tar vid. SE3 i sin tur inkluderar några av Sveriges mest folkrika kommuner som Stockholm, Göteborg, Uppsala, Linköping och Örebro. Längst söder ut hittar vi Sveriges till ytan minsta elområde och som bland annat omfattar Skåne, Blekinge och Kronobergs län.

Det normala var tidigare att elpriserna skiljde några tiondelsören mellan de olika områdena, men på senare tid har skillnaderna i pris ökat rejält. Särskilt i södra Sverige har spotpriserna på el rusat.

Skillnaderna beror främst på att eltilgången är större i norr än i söder, men också på skillnader i elnätet. Ibland räcker överföringskapaciteten från norra till södra Sverige inte till, vilket leder till att södra Sverige, som knappt har någon egen elproduktion måste importera från kontinenten. Detta händer framförallt när det blåser dåligt och vindkraften inte är igång.

Har vi en elkris i Sverige?

Nej, det har vi inte. I alla fall inte om man med elkris syftar på en brist på el. Sverige är bland de största, om inte den största, exportören av el i Europa. Däremot pågår en stor elbrist i Europa som påverkar Sverige genom att driva upp priserna. Sverige har också större variationer i effekt över tid. Det cirkulerar felaktiga uppgifter om att det planeras för omfattande ransonering i vinter, som om det var ett faktum. Detta är en feltolkning av Svenska Kraftnäts analyser. Bortkoppling av elkunder är något som det länge funnits beredskap för som en sista nödtåtgärd. Skillnaden i år är att risken har värderats upp något jämfört med tidigare år.

Det finns alltså en risk, om än liten, att Sverige – under några timmar av de kallaste dagarna på året – kommer att få svårt med försörjningen i de södra delarna av landet. Normalt sett skulle det lösas med import från grannländer men just i år kan den låga elproduktionen i andra länder göra att det inte går. I teorin skulle det då kunna innebära att det blir aktuellt med manuell bortkoppling av kunder under korta perioder. Att hushåll kopplats bort helt från elnätet har aldrig hänt i Sverige i modern tid. En potentiell elbrist vid kallare väder skulle kunna undvikas genom att hushållen sparade el. Genom att sänka temperaturen med en eller två grader och stänga av skärmar och andra apparater i standby-läge som inte används, kan ett hushåll minska sin förbrukning avsevärt.

Kör vi inte Karlshamnverket för att det är brist på el?

I augusti 2022, när priserna på el återigen slog rekord, sattes oljekraftverket i Karlshamn igång. På vintern är verket en del av Sveriges effektreserv och får då inte sälja el fritt till marknaden utan sätts endast igång på uppdrag av Svenska Kraftnät – den myndighet som ansvarar för Sveriges elförsörjning.

Att verket sattes igång i augusti har dock inte något att göra med en el- eller effektbrist i Sverige, utan beror på att de höga priserna i Europa gjort det ekonomisk lönsamt.

De senaste tio åren har verket [aldrig startats](#) på grund av effektbrist i Sverige (det som kallas aktivering av effektreserven). Det har däremot startat flera gånger under året för att det varit lönsamt eller för att stödja grannländer.

Hänger de högre elpriserna ihop med klimatomställningen?

Till viss del, men andra faktorer spelar större roll. Som förklarat ovan beror det senaste årets prisökning snarare på effekter av pandemin, ovanligt väder, kriget och höga priser på fossil gas, än på just klimatomställning.

På grund av ökade priser på utsläppsrätter inom EU har det visserligen blivit dyrare att släppa ut koldioxid – och dyrare att elda kol och fossil gas – men utsläppsrätternas påverkan på elpriset bedöms vara liten jämfört med den påverkan som gaspriserna haft.

Sverige och EU, liksom resten av världen, står inför stora men absolut nödvändiga omställningar i kampen mot klimaförändringarna. En viktig del av det är satsningar på energieffektivisering. Exempelvis genom hållbar konsumtion, bättre isolering och uppvärmning av bostäder, en ökad andel hållbara transportmedel och effektivare processer inom industrier. Men ska vi lyckas vända utvecklingen och begränsa den globala uppvärmningen måste vi även fasa ut fossila bränslen. Samtidigt som förnybara energikällor behöver byggas ut måste fossila energikällor avvecklas och stängas ned. I framtiden kommer vi därför behöva vänja oss vid att elpriserna blir allt mer varierande i takt med att elproduktionen blir mer väderberoende.

På det stora hela kan detta vara positivt för konsumenter. Detta eftersom den genomsnittliga produktionskostnaden för sol- och vindenergi är låg och vi kan ha låga priser en stor del av året. Men det innebär även att industrin och hushåll behöver vara mer flexibla i energianvändandet och styra sin förbrukning till tider med större utbud och lägre priser.

Det kommer även spara samhället stora summor tack vare mindre föroreningar och bättre hälsa.

Hur hänger kärnkraften och elpriserna ihop?

Flera kärnreaktorer i Sverige har stängts på senare år. Exempelvis har Vattenfall lagt ner två av sina kärnkraftsreaktorer, bland annat på grund av låga elpriser. Mer tillgänglig effekt i kärnkraft hade kunnat minska kostnaderna något, men mycket kärnkraft är i sig inte ett skydd mot höga elpriser. Nya reaktorer är en dyr investering och den kostnaden skulle behöva bäras av antingen konsumenter eller skattebetalare. Kärnkraftverk har dessutom begränsad reglerbarhet och behöver vara igång nästan hela året för att vara ekonomiskt försvarbara, vilket innebär att det inte finns mycket utrymme för dem i ett framtida energisystem med större prisvariationer.

Det tar dessutom lång tid att planera för och bygga nya kärnkraftverk. Ny kärnkraft skulle sannolikt inte kunna vara i drift förrän runt 2040.

Vad kan vi göra i Sverige och EU för att undvika prischocker i framtiden?

För att elförsörjningen ska bli hållbar och trygg i framtiden behöver Sverige och EU öka andelen förnybara energikällor och minska beroendet av fossila bränslen. En minskad import av olja, gas och kol skulle göra oss mer motståndskraftiga för långvariga störningar i, och påverkan från, andra länder som till exempel Ryssland.

Viktiga och relativt enkla första steg är att satsa på energieffektivisering inom industrin och hushåll, minska onödig konsumtion (exempelvis genom bättre byggnadsstandarder), samt smartare användning av kontorsytor och mer kollektivtrafik.

I både Sverige och Europa behövs en stor och varierad kapacitet av förnybar energi. Överföringen av el mellan regioner och länder bör förbättras, samtidigt som fler åtgärder för att elanvändningen anpassas till tider då utbudet är högre genomförs. Det finns många lösningar för ökad flexibilitet som också kan kombineras: pumpkraft, batterier, vätgaslager, varmvattenlager, och efterfrågefleksibilitet. Ett tydligt exempel är också hur solenergi kan komplettera vindkraft och ge el när det är högtryck och stiltje, eftersom den sortens väder brukar innebära mycket sol.

Även i ett förnybart elsystem kommer de kortvarigt höga elpriserna finnas kvar, däremot går de långvariga prischockerna att förebygga.

Vad kan jag göra som konsument för att undvika höga elräkningar?

I Sverige har vi en världens sjunde högsta elkonsumtion per capita, enligt Our world in data, 2020. Ett historiskt lågt pris på el har gjort svenskarna vana med en hög elanvändning. Så mycket som [30 procent av ett hushålls totala el](#) förbrukas av apparater och funktioner som står på trots att de inte används eller behövs. Men det finns flera sätt att minska elförbrukningen.

Ett tips är att uppdatera ditt elavtal och köpa el på timpris istället för månadsvis och anpassa din elanvändning därefter. Ökad flexibilitet kan fås genom att medvetet minska användningen av elslukande belysning och apparater när det är höga priser, men enklast och effektivast är att styra förbrukningen i elpatroner, värmepumpar, elbilar och övriga prylar och funktioner till när priserna är lägst med hjälp av digital teknik. Idag finns elleverantörer som tillhandahåller sådan teknik som en del av sina avtal.

Om du inte har möjlighet att variera din elförbrukning och vill skydda dig mot just oväntade prischocker kan du överväga elavtal med fasta priser, men i längden kan det dock vara en dyrare lösning.

Minska konsumtionen kan du göra genom att isolera ditt boende bättre, minska inomhustemperaturen på vintern och använda energi sparsamt i allmänhet. Se också över ditt värmesystem om du bor i hus, en bra lösning kan vara att installera någon form av värmepump eller sätta upp solpaneler om du har rätt förutsättningar.

Har du gamla vitvaror eller annan elektronik hemma som sjunger på sista versen? Funderar du på att köpa nya produkter? Genom att välja de mest energisnåla produkterna kan man minska sin elförbrukning över tid rejält. Exempelvis drar en energisnål kyl eller frys cirka 80 procent mindre el än en kyl eller frys som är 15 år gammal. Översatt till kronor kan ett hushåll spara upp till 1 000 kronor per år bara genom att byta ut kylan. De gamla produkterna återvinner du naturligtvis – vilket också sparar både energi och resurser.

Ett annat tips handlar om hur vi brukar våra vitvaror. Genom att tvätta i 40 grader i stället för 60 halveras nästan energianvändningen i tvättmaskinen. De flesta textilier blir dessutom lika rena i 40 grader som i 60 grader samtidigt som de slits mindre.

Vilka möjligheter du har att påverka dina energikostnader beror givetvis mycket på hur du bor, det är stor skillnad på egen villa och lägenhet men ofta finns det alltid något du kan göra. En bra början är att kontakta sin kommunala energirådgivare.